

Formy 1. os. lp. czasu przeszłego

Autor: Halina Karaś

{smoothgallery image=M884.gif&title=Leksykon&caption=Formy 1. os. lp. czasu przeszłego. Oprac. A. Krawczyk-Wieczorek na podstawie: Dejna 98, Kucała 87.}Formy 1. os. lp. czasu przeszłego. W 1. osobie liczby pojedynczej czasu przeszłego mogą się pojawiać formy typu: robiłem (jakem / jagem robił), niósem / niózem, robiłech (robiłek, robiłef), ja robił. Końcówki 1. os. lp. (e)m mogą przybierać różną postać w zależności od wymowy połączeń eN, czyli mogą być wymawiane jako ym, am, um. Gwary cechuje też większa ruchomość końcówki, por. jakem zrobił / jagem zrobił, skądem wziął / skątem wziął. Ponieważ dzisiejsze formy czasu przeszłego kontynuują dawny czas przeszły złożony, to formy historycznie złożone w gwarach podlegają prawom fonetyki międzywyrazowej, dlatego spółgłoska tematu występująca przed końcówką -em ulegała udźwięcznieniu lub ubezdźwięcznieniu nie tylko wtedy, gdy jest dołączana do spójników, zaimków przysłownych, przysłówków (por. typ jakem / jagem zrobił), lecz także w formach czasownikowych, por. niózem, wiózem, ukradem, uplódem (na obszarze z fonetyką międzywyrazową udźwięczniającą) i niósem, wiósem, ukratem, uplóttem (na obszarze z fonetyką międzywyrazową nieudźwięczniającą). Podstawę tych form stanowi 3. os. lp. r. męskiego po zaniku wygłosowego -t, czyli: niós, wióz, ukrad, uplót (< niósł, wiózł, ukradł, uplótł). Na Śląsku i w części południowo-zachodniej Wielkopolski występują końcówki kontynuujące dawny aoryst -(e)ch, -(a)ch, np. śląskie robiłech, dostałach (zob. Aoryst). W związku z przejściem wygłosowego -ch > -k w południowo-zachodniej Małopolsce i na Podhalu końcówki te brzmią jako -(e)k, -(a)k, np. robiłek, dostałak, a na Spiszu, gdzie wygłosowe -ch przechodzi w -f, końcówki te występują w postaci ef, af, np. robiłef, dostałaf. Spółgłoski ch, k & larr; ch, f & larr; ch pochodzą w tych formach z dawnego aorystu. Używa się także na wymienionych obszarach niekiedy form z jem, np. ja jem robił. Formy 1. os. lp. typu ja zrobił, ja zrobiła są rzadkie, częstsze na pograniczu wschodnim i w polszczyźnie kresowej (zob. Formy analityczne czasu przeszłego).